
Sociální tržní hospodářství ve Spolkové republice Německo Koncepce a její uplatnění v praxi

Jaroslava Plšková

I u nás se v souvislosti s ekonomickou reformou často hovoří o sociálním tržním hospodářství. Co se však pod tímto pojmem v praxi Spolkové republiky Německo skrývá? Na to se pokusím odpovědět v následující stati.

Sociální tržní hospodářství (Soziale Marktwirtschaft) je formou hospodářského uspořádání, je to protějšek německého Základního zákona v oblasti hospodářské politiky. Hospodářské uspořádání ovlivňuje nejen výkonost a blahobyt země, ale i její politické postavení ve světě. Dokladem toho je Spolková republika Německo a Japonsko. Tyto dvě ve druhé světové válce poražené země se zničeným hospodářským potenciálem se za dvě desetiletí svou pílí a inteligencí a moudře vytvořeným hospodářským uspořádáním dostaly na přední místa ve světové politice.

Ludwig Erhard, tvůrce tržního systému ve Spolkové republice Německo, ve své programové řeči v dubnu 1948 řekl o cílech koncepce sociálního tržního hospodářství: „*Jako jednotlivec potřebuje fyzický život, aby mohl rozvinout duchovní a duševní síly, tak potřebuje i národ a jeho hospodářství hmotné zajištění, ale jen jako základ k dosažení vyšších, mimoekonomických cílů, jejichž vytyčení přísluší státní politice.*“¹

Protože hospodářská politika státu je velmi úzce spjata s vnitřní a vnější politickou situací dané země, podívejme se nejdříve na politický vývoj v SRN po druhé světové válce.

Tržní hospodářství má v každé zemi trochu jinou tvář. Bylo by mylné se domnívat, že existuje nějaký čistý systém nebo závazný model. V USA je orientováno výslovně na soukromá hospodářství, v Itálii a ve Francii stát zasahuje do hospodářství prostřednictvím vlastních podniků. Ve Spolkové republice Německo začal Ludwig Erhard, dlouholetý ministr hospodářství za kancléře Konrada Adenauera, uskutečňovat počínaje rokem 1948 model silně orientovaný na sociální politiku, tj. sociální tržní hospodářství.

Jeden z velkých teoretiků tržního hospodářství Walter Eucken hovořil o vzájemné závislosti uspořádání státu, společnosti a hospodářství (diktaturu nelze spojit s tržním hospodářstvím). Podobně jako Základní zákon je jedinečnou zárukou práva jednotlivce na svobodu a sociální zabezpečení, sociální tržní hospodářství představuje dobře vybalancovaný systém „kontrol a rovnováh“. S tím související určitá těžkopádnost systému je často předmětem kritiky. Na jeho vzniku se podíleli četní významní němečtí učenci – Alfred Müller-Armack, Walter Eucken, Wilhelm Röpke, Alexandr Rüstow, Franz Böhm a další.² K teoretickým tvůrcům řadíme i Ludwiga Erharda, který se před druhou světovou válkou i během ní rovněž zabýval teoretickými východisky svobodného tržního uspořádání. K myšlenkám Freiburské školy, na nichž je založena koncepce sociálního tržního hospodářství, patří: odklon od diktatury a návrat k hodnotám a tradicím svobody, především k právům jednotlivce.

Teoretická koncepce sociálního tržního hospodářství

Diskuze o hospodářském uspořádání v poválečném Německu nemohla navázat na žádný starý, historicky vzniklý, vyvinutý nebo osvědčený model, ale bylo třeba vytvořit

něco nového. Politický vývoj upřednostnil myšlenky neoliberalismu a křesťansko-sociální chápání společnosti (návrh sociálního tržního hospodářství prof. Müllera-Armacka). V předvolebním boji v roce 1949 propagovala Adenauerova CDU sociální tržní hospodářství jako ideál hospodářské a společenské politiky. Hospodářský vzestup SRN je tedy od počátku ve znamení sociálního hospodářského řádu – sociálního tržního hospodářství.

Přes některé rozdíly se všichni jmenovaní autoři shodli na tom, že budoucí hospodářské a společenské uspořádání musí mít odstup od starého liberalistického principu laissez-faire, který činili odpovědný za chybný sociálně-ekonomický vývoj století – velkou depresi a státně-kapitalistické reakce ve fašistickém Německu. Správná cesta do budoucnosti se musí vyhnout jak kapitalismu volné soutěže, tak i státem řízenému hospodářství. Šlo tedy o to, jak to formuloval Röpke v roce 1937, jít „třetí cestou“.

Autorem pojmu sociální tržní hospodářství je blízký Erhardův spolupracovník prof. Alfred Müller-Armack. Samozřejmě, že vychází ze zvláštní situace poražené a válkou zničené země, v níž bylo třeba řešit obrovské sociální problémy. Ale pojem sociálního tržního hospodářství zahrnuje i vzdálenější cíl, totiž výstavbu tržního hospodářství, které nejen uvolňuje hospodářské síly, ale používá získanou energii k vytváření sociálního smíru tím, že doplňuje tržní mechanismus sítí sociálních pojištění. To probíhá různými způsoby:

- * pomocí odpovídajícího systému daní rozděluje stát „veřejné náklady“ spojené s jeho úkoly podle výkonnosti občanů (progresivní zdanění mezd a příjmů);

- * vytváří rozsáhlý systém sociálního zabezpečení a pomoci (nemocenské dávky, příspěvky v nezaměstnanosti, invalidní důchody, příspěvky na děti, příspěvky na výchovu a roční mateřská dovolená,³ vyrovnání válečných následků, výstavba sociálních bytů,⁴ „dynamická renta“,⁵ důchodová politika ve prospěch rolníků);⁶

- * opatření týkající se zaměstnanců (spoluúčast zaměstnanců na řízení podniku,⁷ podpora spoření a možnost tvorby majetku v rukou zaměstnanců).

Freiburská škola částečně navázala na klasické poznatky liberální ekonomické vědy, které sahají až k velkému anglickému filozofu a otci moderní ekonomie, Adamu Smithovi. Oběma šlo o potlačení silného vlivu státu na hospodářské dění, o vybojování větší svobody pro jednotlivce a o vyvrácení teze, že státem řízeného hospodářství zachrání vše. Neoliberálové rozšířili klasický liberalismus o důležitý poznatek – stát se už nikdy nesmí stát „nočním hlídačem“, protože má stále větší odpovědnost za fungování sociálně spravedlivého a hromadění moci zbaveného tržního hospodářství. Musí stanovit zásady uspořádání a dbát o dodržování jím předepsaných pravidel hry. Pilíři nového hospodářského uspořádání jsou – stejně jako už u klasiků – dělba práce, svobodný rozvoj a trhy otevřené světu. Ceny volně se pohybující podle nabídky a poptávky určují výrobu, odbytí i spotřebu, pomáhají vytvářet rovnováhu a nepřímo řídí investice.

Koncepce sociálního tržního hospodářství spočívá na těchto základních zásadách:

- 1) Hospodářská soutěž zajišťuje hospodářský pokrok a reguluje rozdělování důchodu. Pouze v situaci nedostatku životně důležitých statků smí výjimečně zasáhnout stát, ale takovým způsobem, aby co nejméně narušil hru tržních sil.

- 2) Stát provádí aktivní konjunkturální politiku a politiku zaměstnanosti.

- 3) Stát využívá i měnovou, úvěrovou, finanční a zahraničněobchodní politiku v úzké součinnosti s centrální bankou ve Frankfurtu nad Mohanem.

- 4) Cílem hospodářské politiky je tzv. magický čtyřúhelník, tj. hospodářský růst, plná zaměstnanost, stabilita měny a vnější ekonomická rovnováha.

Jaká je tedy role státu v sociálním tržním hospodářství? Musí především chránit hospodářskou soutěž před kartely a koncentrací, dohlížet na dodržování pravidel, chránit slabé a oslabovat moc silných.⁸ K dalším úkolům státu patří: stabilizování měny, vytváření vhodných podmínek pro vysokou zaměstnanost, udržování svobody mezinárodního obchodu, dohlížení na rozdělování důchodů s cílem větší sociální spravedlnosti, vytváření důstojného uspořádání pro občany.⁹

V čem se liší sociální tržní hospodářství od jiných hospodářských řádů? Stát v sociálním tržním hospodářství nemá nikdy úkol (nebo jen ve výjimečných případech) být sám hospo-

dářsky činný, nesestavuje závazné hospodářské plány a nikomu nepředepisuje, co, za kolik nebo kde má vyrábět a kam investovat, vytváří pouze rámcové podmínky, někdy užší, někdy širší.

Tržní hospodářství vděčí za svou dobrou pověst a úspěchy principu soutěže, jež zajišťuje vysoké výkony a rozděluje hospodářskou moc, čímž chrání demokratické svobody jednotlivce.¹⁰ Společenská a státní moc musí být kontrolována a vyrovnávána. Veškeré úsilí v modelu tržního hospodářství tedy směřuje k udržení a posílení hospodářské soutěže. I přes značný politický odpor Ludwig Erhard, tvůrce sociálního tržního hospodářství, nejednou prosazoval politiku „otevřených dveří“, tj. volného přístupu na trh, jako ústřední bod svého modelu. Již v 50. letech bojoval za snížení cel, za odstranění dovozních omezení a překážek a za volný přístup nových nabízejících na trh.

Právním základem pro politiku hospodářské soutěže ve Spolkové republice Německo je Zákon proti omezení hospodářské soutěže (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen) z roku 1957, popáté novelizovaný v roce 1990, a Zákon o dominantním tržním postavení (Gesetz von Marktbeherrschung).¹¹ Prostřednictvím těchto zákonů má být zajištěna především kontrola kartelů a podniků s dominantním postavením na trhu. Jako kontrolní orgán byl zřízen Spolkový kartelový úřad (Bundeskartellamt) a jako pozorovatel Monopolní komise (Monopolkommission).

Kartelový zákon znamenal zásadní zákaz kartelů, tedy oněch dohod silně omezujících hospodářskou soutěž, v nichž se pevně stanovují ceny, rabaty, rozsah produkce atd., a syndikátů, tj. kartelů se společným prodejem výrobků. Tento zákon umožnil udělit některé výjimky ze zákazu kartelů: lehčí případy omezení hospodářské soutěže podléhají oznamovací povinnosti, mohou vzniknout tehdy, pokud kartelový úřad nic nenamítá; u vážnějších případech porušení hospodářské soutěže je třeba jeho souhlasu. Novela zákona z roku 1973 se zabývá kontrolou vzniku dominantního postavení na trhu přes spojování podniků (fúze). To bylo předmětem dalšího rozšíření zákona v roce 1980 a 1990. Zpočátku stál v popředí pozornosti úřadu průmysl, v poslední době je to především koncentrace v maloobchodě s potravinami.

Erhardova koncepce sociálního tržního hospodářství měla zpočátku hodně odpůrců nejen v řadách sociálních demokratů, ale i CDU a CSU. Ve válkou zničeném, poraženém a obsazeném Německu považovaly nově vznikající politické strany jiná hospodářská uspořádání za vhodnější.¹² CDU se zpočátku jen váhavě ztotožňovala s Erhardovou koncepcí zdůrazňující liberalismus, což částečně odporovalo dřívějším křesťanskosociálním představám solidárně se chovající společnosti. Teprve úspěšná měnová reforma z roku 1948 připravená Erhardem a skutečněná tehdejšími okupačními mocnostmi přinesla první úspěch nového modelu a s ním i další příznivce.

Po liberálech z FDP se k Erhardovi přidali i křesťanští demokraté. Při tom jistě sehrála významnou úlohu skutečnost, že Erhardův model tržního hospodářství obsahoval četné formy sociálního zabezpečení. SPD byla nejen v politické, ale i v hospodářské opozici. Postupně však i v této straně nastala změna názoru. Liberální křídlo SPD v čele s Karlem Schillerem částečně podpořilo Erhardovu hospodářskou politiku již v 50. letech, zvláště pak při jeho boji o nový, přísnější kartelový zákon.

Formálně provedli sociální demokraté změnu kurzu své hospodářské politiky teprve na sjezdu strany v Bad Godesbergu v roce 1959. Za důležité prvky hospodářské politiky SPD byla vyhlášena volná hospodářská soutěž a svobodná podnikatelská iniciativa. Soukromé vlastnictví získalo právo na ochranu a podporu.¹³

Praktické uplatňování sociálního tržního hospodářství

Erhardova konjunkturní politika

Godesberský program z roku 1959 se po dobu téměř dvou desetiletí¹⁴ zasloužil o to, že tři tehdejší strany zastoupené ve Spolkovém sněmu (CDU/CSU, SPD a FDP) spolupracovaly na výstavbě sociálního tržního hospodářství po dlouhou dobu ve stejném duchu.¹⁵

Německá hospodářská politika měla zpočátku potíže s otázkou, v jaké míře by měl stát ovlivňovat řízení hospodářských procesů: Měl by se omezit pouze na udržení konjunktury v rovnováze, nebo by měl podporovat hospodářský růst,¹⁶ nebo dokonce uskutečňovat cíle strukturální politiky? Erhard byl pro to, aby stát příliš nezasahoval a nechal co největší prostor samoregulaci procesů. V konjunkturální politice dával přednost „politice mírné ruky“ („Politik der leichten Hand“), prováděné v podstatě centrální bankou pomocí prostředků úvěrové politiky.¹⁷

Zde je třeba poznamenat něco k vztahu mezi spolkovou vládou a centrální bankou. Kontrola a rovnováha neodmyslitelně patří k demokratickému uspořádání. Z hlediska hospodářské politiky takovou protiváhu vlády představuje centrální banka. Spolková banka má dvojí funkci: jednak zajištění stability měny, a to plně nezávisle na vládě a parlamentu, a jednak podporování hospodářské politiky vlády. Může tedy svou měnovou a úvěrovou politiku v případě nutnosti prosazovat i proti vůli spolkové vlády.¹⁸ Tak může pomocí řízení úrovně úrokové míry snižovat úvěry, i když s tím vláda z důvodu zachování zaměstnanosti nesouhlasí. I takové situace v minulosti nastaly, ale Spolková banka se vždy prosadila, i když to krátkodobě vedlo ke zvýšení napětí mezi Bonnem a Frankfurtem nad Mohanem. V zásadě však hledají vláda a centrální banka konsenz; prezident Spolkové banky je váženým poradcem spolkové vlády, často je hostem na zasedáních kabinetu.

Na konci 50. let nastal ve Spolkové republice Německo silnější tlak na růst cen. Konjunkturální politika „mírné ruky“ se dostala do nesnází. Erhard zpočátku řešil situaci poklesem cel, který pomocí dovozu působil na ceny vnitřního trhu. Když už to nepomáhalo, učinil na jaře roku 1961 drastické opatření; přes tvrdý odpor nejen představitelů průmyslu, ale i kancléře Adenauera prosadil první zhodnocení západoněmecké marky o pět procent.¹⁹ Šlo bezpochyby o zásah systémově vhodný, ale ukázalo se, že vláda, vázná cíli magického čtyřúhelníku (v tomto případě hlavně měnovou stabilitou), nemůže řídit hospodářství jen pomocí prostředků „mírné ruky“. Po těchto zkušenostech inicioval Erhard založení Rady expertů k posouzení celospolečenského vývoje (Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung), čímž chtěl vytvořit určitý štít v možných budoucích sporech. Tato rada byla vytvořena zákonem v roce 1963 a alespoň jednou ročně podávala obsáhlé zprávy o stavu a vývoji hospodářství.

Schillerovo globální řízení

Za ministra hospodářství „Velké koalice“ Karla Schillera se nástroje hospodářské politiky v polovině roku 1967 rozšířily o Zákon o stabilitě a růstu (Stabilität- und Wachstumsgesetz). Po nástupu do úřadu bojoval tento muž proti první hluboké recesi v poválečném období, jež přinesla zemi uvyklé na úspěch poprvé po mnoha letech nezaměstnanost. V novém zákoně připraveném již jeho předchůdcem Kurtem Schmückerem byl poprvé oficiálně definován ještě dnes používaný „svazek“ cílů – měnová stabilita, vysoká zaměstnanost, přiměřený hospodářský růst a vnější ekonomická rovnováha. Hospodářská politika měla povinnost tyto cíle uskutečňovat co nejrovnovážněji v rámci tržního uspořádání.

Schiller zavedl nový pojem pro státní aktivitu spojenou s řízením makroekonomických procesů jako celku – globální řízení (Globalsteuerung).²⁰ Podobná opatření konjunkturální, měnové a finanční politiky byla ovšem používána i dříve. Schiller začal více využívat jen fiskální politiku.²¹ Pokud budou souhlasit data, prostředky budou přesně dávkovány a všichni účastníci se budou chovat racionálně, nebude stát řízení hospodářství nic v cestě. Ale kde na světě jsou všechny tyto podmínky splněny? Již za Schillerových časů vykazoval hospodářský vývoj četné výjimky.

S pomocí dvou konjunkturálních programů se Schillerovi podařilo pomocí prostředků proticyklické finanční politiky a jí odpovídající měnové politiky rychle překonat recesi 1967/1968. K tomu pomohl i nečekaně velký vývoz na světové trhy, který přispěl k plné zaměstnanosti.

Schiller byl však jen částečně keynesiáncem, cítil se i jako pokračovatel Erhardovy hospodářské politiky;²² jeho hospodářská politika je syntézou keynesiánství a freiburského imperativu. Je třeba uznat jeho zásluhy o nové definování náplně úkolů spolkového ministra hospodářství v období nové politické orientace. Tento hamburský profesor ekonomie se pokusil přivést vytvořením „Sladěné akce“ („Konzentrierte Aktion“) zástupce odborů, zaměstnavatelů a vlády k jednomu stolu a zainteresovat je na celospolečensky rozumné linii.²³ Přestože se tento zvláště v zahraničí obdivovaný model řešení sociálních konfliktů v létě roku 1977 po odchodu odborů rozpadl, není to důkazem nesprávnosti Schillerova úmyslu koordinovat rozdílné zájmy autonomních skupin, ale ukazuje to jen na skutečnost, že prostor pro racionální a o blaho celku usilující hospodářskou politiku je dost úzký. Totéž platí i pro nejdůležitější prvek globálního řízení – pro proticyklickou finanční politiku, která během 70. let způsobila miliardové deficity státního rozpočtu,²⁴ jejichž důsledky jsou ještě dnes patrné.

Friderichs a Lambsdorff – ministři hospodářství v době krize

Ohlédneme-li se zpět, zjistíme, že nejpozději s prvním ropným šokem v roce 1973/1974 skončilo období volného vytváření koncepce charakteristické jak pro Erhardovy roky výstavby, tak i pro Schillerovu fázi expanze. Nyní bylo třeba reagovat na radikální změnu vnějších podmínek, odvrátit nejhroší nárazy a umožnit německému hospodářství – pokud možno – bezbolestné přizpůsobení novým podmínkám. To bylo úkolem nových ministrů hospodářství z řad FDP Hanse Friderichse a Otty hraběte Lambsdorffa, kteří se potýkali nejen se změnou úlohy, jež všechny průmyslové země nutila ke stabilizaci, ale museli také chránit tržní hospodářství před rostoucími útoky SPD.

Zfetelným projevem nové situace byla krize let 1975–1977, kdy počet nezaměstnaných převyšoval jeden milion. Ačkoli stát vynaložil ještě více úsilí v boji s krizí, nepodařilo se mu ji zvládnout tak dobře jako tu první před osmi lety. Nezaměstnanost klesala jen zvolna; tlak na racionalizaci a snižování nákladů byl větší než ochota k dalším investicím. Globální řízení tak zřejmě narazilo v podmínkách strukturální krize 70. let na své hranice a díky stále rostoucím deficitům státního rozpočtu²⁵ ztratilo svou účinnost.

Kromě ropného šoku se stále rostoucími cenami energie se na vzniklé situaci podílely i rostoucí mzdy a platy, jež snižovaly zisky podnikatelů i jejich ochotu investovat.²⁶ Z výše uvedených důvodů byla důvěra německého hospodářství v překonání krize stále menší a na konci sedmdesátých let vedla k růstu skepse. Tento stav i východisko z něj popsal hrabě Lambsdorff ve svém Materiálu k překonání krize zaměstnanosti,²⁷ který na podzim roku 1982 vedl k rozpadu koalice SPD a FDP.

Lambsdorff uvedl i následující návrhy řešení: návrat k tržní politice ve všech oblastech hospodářství, zákonem zajištěná koncepce konsolidace státního rozpočtu, změny ve struktuře veřejných výdajů a příjmů směrem od spotřeby k investicím, přizpůsobení sociálního systému omezeným možnostem růstu a dlouhodobé zajištění jeho financování.

Nová vládní koalice CDU/CSU a FDP kancléře Helmuta Kohla se od roku 1982 snažila odstranit nežádoucí důsledky hospodářské politiky v 70. letech a obnovit tržní hospodářství. Byla sice úspěšná v oblasti státních financí,²⁸ ale mnohem hůře se jí dařilo přizpůsobit systém sociálního zabezpečení změněným možnostem růstu. V polovině 80. let se ukázalo, že obnova sociálního státu je prubířským kamenem, na němž závisí i obnova tržního hospodářství.

Po odchodu Lambsdorffa ztrácelo Spolkové ministerstvo hospodářství důvěru zvláště malých a středních podnikatelů stále více; jeho činnost se omezovala pouze na státní podporu vybraných odvětví hospodářství (ocelářství, loděnic, leteckého průmyslu atd.). V 70. letech se zřetelně změnilo sociální klima, množily se stávky, přibývalo hlasů kritizujících systém, určité pohodlnosti²⁹ a pochyb. Hospodářský růst prý není nutný, vysoce rozvinutá civilizace, jakou Spolková republika Německo bezpochyby je, vystačí s tím, čeho již dosáhla.

V 80. letech bylo jasné, že období obrovského hospodářského růstu patří nenávratně minulosti, protože i v sousedních zemích panovala déletrvajících stagnace. Teprve na konci 80. let se situace v SRN změnila, upevnil se hospodářský růst, rostla zaměstnanost a s ní i důvěra obyvatelstva. S pádem berlínské zdi v listopadu 1989 se objevily nové podněty, celé Německo se zdálo být „trhem stovek možností“.

* * *

V další části této stati bych se chtěla některým otázkám hospodářské politiky ve Spolkové republice Německo věnovat podrobněji, a to sociálnímu zabezpečení, nezaměstnanosti a ochraně životního prostředí.

Sociální zabezpečení

Sociální síť ve Spolkové republice Německo je stále rozsáhlejší. Zejména v 70. a 80. letech za vlády sociálních demokratů vzrostl sociální stát do takové míry, jaká není jinde na světě. O nic se mezi politickými stranami nevedly takové spory jako o výstavbu sociálního systému a o co největší možnou ochranu jednotlivce. Kromě vlastní dynamiky sociální politiky (každé pojištění proti neznámým rizikům vyžaduje stále dokonalejší péči) byly dalšími velkými podněty rostoucí nezaměstnanost a stoupající podíl staršího obyvatelstva.

Již před časem přestala být nezaměstnanost tvrdým osudem, protože postižený je v každém případě dobře zajištěn. Od počátku 90. let činí podpora v nezaměstnanosti (Arbeitslosenversicherung) 68 % posledního čistého příjmu po dobu jednoho roku.³⁰ Na to navazuje pomoc v nezaměstnanosti (Arbeitslosenhilfe), jež představuje 58 % čistých mzdů, a to v zásadě po neomezeně dlouhou dobu. Spolkový úřad práce (Bundesanstalt für Arbeit) velkoryse podporuje vznik nových pracovních míst.³¹

Je-li někdo nemocen, má v první řadě nárok vůči zaměstnavateli na plný plat po prvních šest týdnů. Na to navazuje sociální zabezpečení od státu, jež činí 80 % mzdy po dobu alespoň šesti měsíců. V případě nutnosti další rehabilitace dostává 80 % poslední čistých mzdů. Nelze opomenout ani státní sociální pomoc, přebírající veškeré náklady na obživu sociálně slabých.³²

Za samozřejmost se považuje, že se i zaměstnavatelé podílejí na sociálních dávkách; na DEM 100,- mzdy musí přispět dalšími DEM 84,- na sociální účely (tj. na podnikové zajištění ve stáří, na příspěvky na dovolenou, na mimořádné přídatky a na podíly na zisku, na závodní stravování, na sport a na vzdělávání, na financování sociálních plánů při přestavbě podniku, racionalizaci nebo v případě konkurzu), a to vše při mzdách patřících k nejvyšším na světě a při stále kratší pracovní době.

Rozšiřující se sociální zabezpečení znamená stále rostoucí náklady sociálního státu. Ty ze 180 mld. DEM v roce 1970 stouply na více než 630 mld. DEM v roce 1990, tj. ztrojnásobily se během dvaceti let.³³ Již dříve ukazovali četní autoři i na další nebezpečí, které je spojeno s rozšiřováním sociální sítě, na to, že větší sociálního zabezpečení jednotlivce snižuje jeho ochotu nést odpovědnost za svůj život a snahu sám sobě pomoci.

Sociální rovnost v tržním hospodářství je historická otázka, hojně diskutovaná a sporná od dob vzniku tohoto systému. Pro jednu je tržní hospodářství samo od sebe sociální, pro druhé musí být teprve sociálně přetvořeno. K první skupině patřil i Ludwig Erhard, který poukazyval na to, že svobodné tržní hospodářství bere svou sociální tvář ze své dynamiky. V období velké hospodářské dynamiky 50. a 60. let bylo dost příkladů toho, že hospodářské uspořádání osvobozené ze svých pout dokázalo rozvíjet nejen materiální blahobyt, ale i sociální jistoty.

Již tehdy se pod hladkým povrchem růstu a blahobytu projevovalo nebezpečí sociálního státu, před nímž Erhard neúnavně varoval.³⁴ Jakmile požadavky na sociální rovnost překročí výkonnost hospodářství, následuje nejen méně blahobytu, ale i méně sociálních jistot. Teprve mnohem později, když už nebylo možné sociální stát financovat, pochopila široká

veřejnost smysl Erhardova varování. Uspořádání, v němž všichni usilují o sociální zabezpečení jako o kolektivní statek a v němž je jim to politiky nabízeno téměř zdarma, ztratí své vnitřní podněty. Stane se místem, v němž se lidé odnaučí starat se sami o sebe a stanou se pouhými pasivními příjemci státních příspěvků.

V období hospodářského růstu, kdy se trhy v Evropě i v zámoří rychle rozšiřují a kdy trhy a výrobní náklady, zvláště mzdy, rostou pomaleji než zisky, lze financovat i rozšiřující se systém sociálního zabezpečení. To se dařilo v 50. a 60. letech. Stále širší „sociální síť“ přestala být finančně ušlechtilá v 70. letech, kdy se hospodářský růst zmírnil. Krize, do níž se sociální stát dostal, byla připisována pouze ztrátě podnětů hospodářského růstu.

V důsledku nižších mezd se snižovaly i příspěvky na sociální zabezpečení placené do státního rozpočtu, zatímco sociální výdaje se zvyšovaly. To vedlo k růstu podílu sociálních výdajů na HDP (Sozialleistungsquote) o 6 procentních bodů v 70. letech. Ve stejném období poklesl podíl státních investic na HDP o téměř stejnou hodnotu. Rostoucí náklady sociálního státu se tak staly „brzdou růstu“. Rostoucí sociální zatížení firem vedlo k poklesu soukromých investic.³⁵

Trvalo dlouho, než politici pochopili vzájemné ovlivňování sociálních výdajů a růstu a odhodlali se k reformě sociální sítě. Ta začala teprve v roce 1982, kdy vládu SPD/FDP vystřídala koalice CDU/CSU a FDP v čele s Helmutem Kohlem. Byla však prováděna pomalu a váhavě, protože si nová vláda dobře uvědomovala, že ten, kdo se pokusí o přiměřené a pro většinu obyvatelstva citelné přizpůsobení sociálního systému změněným možnostem ekonomického růstu, bude označen za „sociálního škůdce“ a kritizován za svévolné jednání na náklady prostého občana nejen politickými protivníky, ale i z řad vlastní politické strany.

K urychlení reformy pomáhalo jen trpělivé vysvětlování nejdůležitějších souvislostí: V zemi, jež se dostala na vyšší stupeň blahobytu, je individuální péče každého o sebe vždy lepší než kolektivní péče všech o všechny. Podporu státu lze poskytnout jen tam, kde se jednotlivci vlastními silami nemůžou sociálně zabezpečit. Systém sociálního zabezpečení musí více respektovat zásadu „dávky jen podle příspěvku“.

Nezaměstnanost – prubířský kámen systému

Ještě na počátku 70. let byla ve Spolkové republice Německo plná zaměstnanost. V roce 1970 byla průměrná roční míra nezaměstnanosti 0,7 %, o deset let později – v roce 1980 – vzrostla na 3,8 %. Protože od poloviny 70. let nastupují na pracovní trh populačně silné ročníky, a tak zvyšují poptávku po pracovních místech, muselo by být podle odhadu Spolkového ministerstva práce vytvořeno asi 1,6 mil. nových pracovních míst, aby mohli být uspokojeni všichni žadatelé.

Ale podnikatelé místo toho, aby vytvořili nová pracovní místa, jejich nabídku ještě snížili. Situace se od té doby ještě vyostřila – v roce 1980 byl počet nezaměstnaných téměř 1,3 mil., o rok později 1,8 mil. Ani po změně vlády na podzim roku 1982 nenastal kýžený obrát. V roce 1983 bylo téměř 2,3 mil. nezaměstnaných, v roce 1984 dosáhl jejich počet nového rekordu 2,6 mil. Teprve na konci 80. let počet nezaměstnaných poklesl na 2 mil., ale i to je příliš vysoký počet.

To, co se od 70. let děje na trhu práce, odporuje tradičnímu makroekonomickému vysvětlení – více než tucet programů na podporu konjunktury a zaměstnanosti, které zahájila vláda Helmuta Schmidta v letech 1975–1982, snížilo počet nezaměstnaných jen málo. Dosud bylo jisté, že během hospodářského rozmachu zaměstnanost rostla, avšak s konjunkturou započatou ve druhé polovině roku 1982 zaměstnanost klesala. Není divu, že občané přijímali nezaměstnanost jako nevyhnutelný osud a nevěřili, že by hospodářská politika státu mohla situaci zlepšit.

Vysvětlení tohoto stavu a návrhů na jeho řešení existuje celá řada. Podle jednoho z nich jsou tak vysoce rozvinutá hospodářství, jaké má Spolková republika Německo, náchylná k nasycení potřeb. V posledních letech se však ukázalo, že to není pravda, že se jen změní-

la struktura potřeb a že stále existuje více neuspokojených přání, než je peněžních prostředků na jejich uspokojení.

Další teze činí za nezadržitelný růst nezaměstnanosti odpovědný technický pokrok. Zavádění stále většího počtu robotů a počítačů vede prý ke snižování potřeby pracovníků, tedy k růstu nezaměstnanosti. Podobně jako v předcházejícím případě je opak pravdou. Nové technologie vedou ke zvyšování produktivity práce a ke zvyšování konkurenceschopnosti daného odvětví či celého hospodářství a umožňují zachovat nebo dokonce zvýšit počet pracovních míst.

Co tedy způsobuje obrovský růst nezaměstnanosti ve Spolkové republice Německo, když ne nasycení poptávky ani technický pokrok? Abychom našli odpověď na tuto otázku, musíme se na pracovní trh v 70. letech podívat podrobněji. Ukázalo se, že zvláště v první polovině 70. let rostly pracovní náklady mnohem rychleji než produktivita práce.³⁶ Práce se tak zdražovala, na což podnikatelé reagovali rušením zvláště neproduktivních pracovních míst a zbylá pracovní místa vybavovali dodatečným kapitálem, aby si v mezinárodním měřítku zachovali konkurenceschopnost. Investice do zefektivnění stály a stojí v SRN v popředí jako reakce na prudce rostoucí mzdové a vedlejší mzdové náklady.

Tento úzký vzájemný vztah mezi výší mzdy a zaměstnaností byl dlouhou dobu politiky podceňován. Brandtova „záruka plné zaměstnanosti“ nechala účastníky tarifních vyjednávání uvěřit tomu, že stát je schopen pomocí expanzivních programů zajistit plnou zaměstnanost při libovolné výši mzdy.

Na zostření situace na pracovním trhu nemůže zkrácení pracovní doby nic změnit, spíše naopak. Zkrácená pracovní doba i bez mzdového vyrovnání by neznamenal zaměstnání většího počtu pracovníků, ale investice do racionalizace; se mzdovým vyrovnáním pak představuje další růst mzdových nákladů. Podobný vliv (přes podnikové zajištění ve stáří) má i zkrácení životní pracovní doby dřívějším odchodem na zasloužený odpočinek.

Mnohé nasvědčuje tomu, že proti nezaměstnanosti lze bojovat teprve tehdy úspěšně, až bude pracovní trh alespoň směřovat k volnému trhu a mzda bude považována za výsledek pracovního procesu, nikoli za vstupenku do něj. To bude vyžadovat více pružnosti nejen od tarifních partnerů, ale i od státní politiky zaměstnanosti. Stát musí podniknout vše potřebné k tomu, aby tržně orientovaná politika zaměstnanosti měla přednost před strnulým monopolem tarifních smluv. To by znamenalo, že daně a dávky nebudou dále růst, když zaměstnavatelé vytvoří více pracovních míst.

Ochrana životního prostředí

Nyní se podívejme, jak se sociální tržní hospodářství ve Spolkové republice Německo vyrovnalo se znečištěním životního prostředí. Od té doby, kdy Římský klub v roce 1972 ukázal na hranice růstu a varoval před dalším drancováním přírody, pronásledovalo mnoho lidí v západních průmyslových zemích špatné svědomí. Ptali se, zda cena za svobodné tržní hospodářství v podobě rostoucích škod na životním prostředí a rychle se vyčerpávajících přírodních zdrojů není příliš vysoká. Umírání lesů, kyselá deště, jedovaté látky v potravinách, smog nad průmyslovými středisky a zprávy o bezstarostném ukládání jeďů všech druhů vyvolaly změnu ve smýšlení lidí i ve Spolkové republice Německo. Současně sílilo volání po tom, aby stát prováděl stále přísnější kontroly. Ekonomie a ekologie se zdály být protikladem právě tak jako hospodářský růst dosažitelný jen za cenu ničení životního prostředí. Existujícího rozdělení národa na dva tábory – zastánců hospodářského růstu a ochránců životního prostředí – využívali mnozí jen jako nástroje politického boje.

Po staletí však neexistovaly rozpory mezi světem hospodářství a světem morálky. John Stuart Mill v roce 1848 řekl, že „země, lesy, vodstvo a ostatní přírodní bohatství jsou dědictvím lidstva jako celku, a musejí existovat pravidla pro jejich společné využívání“.³⁷ Mnohé mluví pro to, abychom navázali na takový pohled na hospodářství a přírodu, jestliže chceme dosáhnout lepších výsledků v ochraně životního prostředí. Lepší ochrana životního prostředí není ani v tržní hospodářství zdarma, ale vstupuje do výroby jako náklad

a projeví se i v rozdělování důchodů u konečného spotřebitele. Lepší ochrany životního prostředí lze v rámci tržního hospodářství dosáhnout dvěma způsoby: 1) zákonnými opatřeními a normami, 2) politikou daní a dávek.³⁸ K dosažení cíle je třeba vhodně kombinovat oba uvedené způsoby.

Bylo by prospěšné usilovat o vyrovnaný systém normativních pravidel a daňové politiky, jež dává technický pokrok do služeb ochrany životního prostředí.³⁹ Že má tržní hospodářství v ochraně životního prostředí lepší výsledky než jakékoli plánované hospodářství, ukazuje i srovnání Spolkové republiky Německo a bývalé Německé demokratické republiky, kde na ochranu životního prostředí chyběly peníze a životní podmínky tam byly nesrovnatelně horší než v SRN.

* * *

Pro ty, kteří znají pruské a německé dějiny pouze jako soupis vítězných a prohraných bitev, posunů hranic dopředu a zpět, strádání lidí, pochody a masové demonstrace, by snad bylo dobré připomenout, že nejstabilnější a nejuspěšnější stát v německých dějinách nebyl vybudován mečem, ale radlicí, nikoli v bitevní vřavě, ale za šustění papíru a cinkání mincí. A že když konečně nastalo sjednocení, nebylo to jen proto, že východní Němci chtěli svobodu, ale i proto, že se chtěli podílet na prosperitě započaté v roce 1948.

Přes změnu klimatu a četné tíživé problémy, jimž bylo sociální tržní hospodářství vystaveno, lze zastávat tezi, že zůstalo v zásadě nezměněno. Jeho interpretace jako systému, v němž čisté tržní hospodářství je nesvědomitě „zatěžováno“ sociálními omezeními, která se většinou chovají tak, že komplikují či dokonce znemožňují „čistou“ tržní činnost, je na hony vzdálena pojetí, jež bylo raženo tvůrci „hospodářského zázraku“. Ludwig Erhard a ostatní nechápali sociální rovinu jako přívěsek „čistého“ tržní hospodářství, ale naopak jako rovnocenný princip tohoto uspořádání. Vycházeli z uznání principu reálné rovnosti příležitostí, na jejímž zabezpečení se významně podílí stát.

Sociální tržní hospodářství je systém plný volnosti. Nejdůležitější je ve mzdové politice, která je ponechána vyjednávání mezi zaměstnavateli a odbory. Svobodné je spolčování, vytváření odborů, volba povolání (pokud nevyžaduje zvláštní kvalifikaci), disponování s majetkem v tuzemsku i v zahraničí, se zlatem i s devizami, vývoz a dovoz, usazení se na libovolném místě v tuzemsku i v zahraničí. Zdá se to být přebytečným vypočítáváním samozřejmostí? Ne pro toho, kdo zažil Třetí říši či poměry v bývalé NDR.

Stát se především musí starat o udržení zásob důležitých surovin v hospodářství, chránit přírodu, udržovat dopravní cesty, formulovat energetickou politiku. Má tedy úkol péče, ochrany a pomoci, ale není „opravnou kapitalismu“, jak je někdy chybně nazýván. V takovém případě totiž začíná podporovat jednotlivá odvětví nebo podniky, jedná proti tržním zásadám. Nejhorší je, když stát pomáhá jednotlivým velkým podnikům, které se ocitly v potížích, zatímco malé nechává v takových případech jejich osudu.

Základní zákon sice výslovně nepředefisuje sociální tržní hospodářství, ale z historického hlediska by v SRN nebylo jiné hospodářské uspořádání lepší, neboť bylo neseno vůlí většiny národa. Spolková republika Německo vděčí sociálnímu tržnímu hospodářství za svůj vzestup k jedné z vedoucích hospodářských velmocí naší doby. Pokojná revoluce v tehdejší NDR v roce 1989 ukázala, že to platí i pro tu část Německa, jejíž obyvatelé byli po 45 let přesvědčováni o opaku.

¹ Fack, F. U., Hort, P.: Soziale Marktwirtschaft – Stationen einer freiheitlichen Ordnung. Verlag Ploetz GmbH & Co. KG, Würzburg 1990, s. 7–8.

² Mnozí z nich žili ve 30. a 40. letech ve Freiburgu, odtud jejich označení Freiburská škola.

³ Příspěvky na výchovu byly zavedeny v roce 1986. Matky nebo otcové mají nárok na roční matefskou dovolenou, po tuto dobu je zaměstnavatel povinen zachovat jejich pracovní místo. Kromě příspěvku na výchovu mohou být zaměstnání na částečný pracovní úvazek.

⁴ Výstavba sociálních bytů pomohla milionům rodin po druhé světové válce k bytům prostřednictvím únosného, státem subvencovaného nájemného.

⁵ Jde o významné dílo z dob Adenauera, které zajišťuje každoroční účast důchodců na růstu příjmů aktivního obyvatelstva.

⁶ Rolníci mohou počítat se státní podporou a jsou jim odpuštěny daně, což má zabránit útekům z venkova do měst a pomáhá zajistit základní potraviny z vlastních zdrojů.

⁷ Jde o „Mitbestimmung“, jehož základy opět položil Adenauer.

⁸ Uvedené úkoly státu odlišují nové liberály od starých. Podle latinského ordo (pořádek) se někdy nazývají ordo-liberálové.

⁹ Tento poslední úkol vyplývá ze Základního zákona.

¹⁰ Hospodářská soutěž vede i k technickému pokroku. Např. firma A zlepšil svůj výrobek, což vede k poklesu obratu firmy B, jež se snaží zvýšit svůj obrat a posléze přichází na trh s vlastní novinkou. Dynamické, silně expandující tržní hospodářství je předností pro všechny, tedy nejen pro podnikatele, protože kdo zasévá rovnost, bude sklízet lhostejnost ke škodě všech.

¹¹ Za dominantní postavení na trhu se podle uvedeného zákona považuje, jestliže:

1) jednotlivý podnikatel má podíl na trhu alespoň jednu třetinu a obrat alespoň 250 mil. DEM;

2) tři a méně podnikatelů dohromady mají tržní podíl nejméně 50 %;

3) pět a méně podnikatelů mají tržní podíl dvě třetiny a každý z nich obrat alespoň 150 mil. DEM.

¹² Pojmy jako zespolečenštění, plánování a řízení lze najít i v programu CDU. SPD tehdy prosazovala přísné centrální plánování a zestátnování.

¹³ V programu sociálních demokratů lze najít i další myšlenky: Hospodářská soutěž má být využívána v míře možné, plánování jen v míře nutné. Socialismus se uskutečňuje jen demokracií a ta se naplní teprve socialismem.

¹⁴ Godesberský program byl na konci 80. let zrušen tzv. Berlínským programem a SPD se vrátila k propagování demokratického socialismu, k nedůvěře vůči soukromému kapitálu, k překonání kapitalistického hospodářského řádu, k ekologické přestavbě hospodářství a k zásadnímu sociálnímu obratu. Je udivující, že se sociální demokracie vrací k Augustu Bebelovi právě v době, kdy se ve východní Evropě a zvláště v NDR zcela zhroutilo socialistické plánované hospodářství.

¹⁵ K tomu je třeba poznamenat, že sociální demokrat Karl Schiller se jako spolkový ministr hospodářství v letech 1966–1972 zasloužil o další rozvoj tržního hospodářství.

¹⁶ „Na růstu výroby závisí zvyšování životní úrovně obyvatel a celkového bohatství a blahobytu společnosti. Závisí na něm i zvyšování zaměstnanosti, investic a zahraničního obchodu. Není divu, že jeho podpora patří k prioritám hospodářské politiky většiny vlád.“ – Spěváček, V.: Makroekonomická analýza a mezinárodní komparace. VŠE, Praha 1994, s. 47.

¹⁷ Šlo o regulování přílivu peněz do ekonomiky s odpovídajícími důsledky pro úrokovou míru poskytování úvěrů, a tím i pro vztah výroby a poptávky na úrovni národního hospodářství.

¹⁸ Zákon o Spolkové bance z 1. 8. 1957 popsal její úlohu v § 12 následovně: „Spolková banka je povinna při plnění své úlohy podporovat obecnou hospodářskou politiku vlády. Při vykonávání svého pověření, jež jí podle tohoto zákona přísluší, je navíc na pokyne spolkové vlády nezávislá.“ – Fack, F. U., Hort, P.: cit. dílo, s. 63.

¹⁹ Německá marka, kterou se Spolková banka ze všech sil snažila udržet na stabilní úrovni, se již na počátku 60. let ocitla pod novým tlakem na revaluaci a v roce 1969 byla revalvována o 9,3 %, ale vzhledem k rostoucí kupní síle ostatních měn, zvláště dolaru, netrvala úleva dlouho. V roce 1971 byly stejně kurzy měn zpočátku jen přechodně a později zcela uvolněny.

²⁰ Nešlo tedy o zásahy v určitých jednotlivých oblastech. Příkladem opatření globálního řízení jsou vyšší státní výdaje či snížení daní k podpoře konjunktury nebo naopak nižší státní výdaje a zvýšení daní s cílem zbrzdění konjunktury.

²¹ Za Schillerovou hospodářskou filozofii stálo učení britského ekonomy Johna Maynarda Keynesa, který již před druhou světovou válkou ve svém slavném díle *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz* ovlivněným potížení s krizí zaměstnanosti ve Velké Británii, v Německu a v dalších průmyslových zemích ukázal východisko: Rovnováha při nižší zaměstnanosti může být překonána jen pomocí státních výdajů (včetně přistoupení na státní dluh) a tomu odpovídající úvěrové a měnové politiky.

²² Na zemském sjezdu SPD v Bavorsku v roce 1967 Schiller řekl: „Vládní program a činnost nové spolkové vlády jsou ochotny přijmout nově, aniž by zavrhly to, co se osvědčilo.“ – Fack, F. U., Hort, P.: cit. dílo, s. 68.

²³ „Spoluúčast celostátních zájmových skupin při formulaci zásad, ale zejména při jejich realizaci je důležitou podmínkou úspěchu politiky vlády i zárukou, že nezapomene na některou její stránku.“ – Žák, M. a kol.: *Základy hospodářské politiky*. VŠE, Praha 1994, s. 115.

²⁴ Tato skutečnost spolu s porušováním freiburského imperativu vedla Schillera k tomu, aby v červenci 1972 odstoupil.

²⁵ Od roku 1974 do roku 1980 vzrostlo jen zadlužení Spolku na téměř 240 mld. DEM (o více než 160 mil. DEM). Ve stejném období stoupla nezaměstnanost z 580 000 na 889 000 s vrcholem 1,06 mil. v roce 1975. Poté začal druhý ropný šok a v jeho důsledku další růst zadlužení i počtu nezaměstnaných. Do roku 1984 se zvýšilo zadlužení Spolku na 370 mld. DEM, počet nezaměstnaných na 2,3 mil. Keynesiánský recept státních výdajů podporujících agregátní poptávku přestal fungovat.

²⁶ Ani doporučení Rady expertů snížit mzdy a zlepšit pomocí nabídkové orientované hospodářské politiky podmínky podnikatelů nepomohlo. V letech 1970–1980 se průměrná mzda pracovníka v průmyslu více než zdvojnásobila. Ve stejném období se vedlejší mzdové náklady (na dovolenou, nemocenské pojištění, podnikovské zajištění ve stáří atd.) zvýšily z 51 % mzdových nákladů na 75 %. I toto značné zdražování pracovní síly rozhodujícím způsobem ovlivnilo jak rozsah, tak i trvání nezaměstnanosti.

²⁷ V Materiálu k překonání krize zaměstnanosti označil Lambsdorff hlubokou krizi důvěry na počátku 80. let za výsledek četných změn, jež však vznikly v první řadě „doma“ a zahraničními vlivy byly jen umocněny. K důvodům patří velký pokles podílu investic na HDP (Investitionsquote) z průměrných 24 % v celých 70. letech na

21 % ve druhé polovině 70. let, velmi vysoký růst podílu veřejných výdajů na HDP (Staatsquote) o více než deset procentních bodů na téměř 50 % a téměř tak rychlý růst podílu daní a sociálních dávek na HDP (Abgabenquote) ze 33,7 % v roce 1970 na 40 % v roce 1982.

²⁸ Do roku 1985 se vláda Helmuta Kohla podařilo úplně odstranit strukturální státní deficit, nové zadlužení se snížilo na 30 mld. DEM.

²⁹ Podle výzkumu veřejného mínění klesala v 70. letech radost z práce, projevoval se odklon od odměňování podle výkonu a volání po stejném odměňování, snaha vyhybat se riziku u podnikatelů a lhostejnost vůči vlastní kariéře u zaměstnanců.

³⁰ U sociálně slabých byla tato doba prodloužena až na 32 měsíců.

³¹ Zaměstnavatel dostane za jednoho umístěného příspěvek ve výši 50–75 % mzdy, někdy dokonce i 100 %.

³² Čtyřlenná rodina tak dnes může měsíčně dostat více než DEM 2000,– sociální pomoci.

³³ Viz Fack, F. U., Hort, P.: cit. dílo, s. 53.

³⁴ Např. v roce 1962, dlouho před tím, než se sociální rozpočet stal přítěží pro hospodářský systém, řekl Erhard v rozhlasovém vystoupení: „Zřejmě jsme ztratili cit pro to, co je možné, a chystáme se provádět takovou sociální politiku, která snad chce dobro, ale určitě působí zlo – ničí totiž dobré uspořádání.“ – Fack, F. U., Hort, P.: cit. dílo, s. 54–55.

³⁵ Důvodem k poklesu soukromých investic bylo jednak snížení objemu prostředků firem vhodných na investice a jednak fakt, že zvyšující se daňové zatížení snižuje soukromou iniciativu.

³⁶ V roce 1970 vzrostly mzdové náklady na jednotku produkce o 11,8 %, v následujících letech byl jejich průměrný přírůstek 7–8 %. Naproti tomu produktivita práce rostla mnohem pomaleji, její přírůstky se pohybovaly v rozmezí od 2 do 4 %.

³⁷ Fack, F. U., Hort, P.: cit. dílo, s. 80.

³⁸ Jako příklad může sloužit politika spolkové vlády při zavádění katalyzátorů a bezolovnatého benzínu v roce 1985 s odpovídajícím snížením daní pro motorová vozidla a daní z minerálních surovin. Zvýšení daní se používá jen v úzce vymezených výjimečných případech a v žádném případě neslouží státu jako nový zdroj příjmů.

³⁹ Takový systém, který výrobcům podrobně nepředepisuje, jakou cestou mají po stránce technické jít, je ve Spolkové republice Německo „ve výstavbě“.

Použitá literatura

Fack, F. U., Hort, P.: Soziale Marktwirtschaft – Stationen einer freiheitlichen Ordnung. Verlag Ploetz GmbH & Co. KG, Würzburg 1990.

Jakš, J. a kol.: USA – Japonsko – SRN. VŠE, Praha 1993.

Lange, E.: Marktwirtschaft. Westdeutscher Verlag, Opladen 1989.

Ort, A.: Dějiny světové politiky II. VŠE, Praha 1993.

Plšková, J.: Ostpolitik Willyho Brandta ve vztahu k Československu. Diplomová práce. Praha 1993.

Smyser, W. R.: The economy of United Germany (Colossus at the Crossroads). Hurst & Co., London 1992.

Spěvák, V.: Makroekonomická analýza a mezinárodní komparace. VŠE, Praha 1994.

Zinn, K. G.: Soziale Marktwirtschaft – Idee, Entwicklung und Politik der bundesdeutschen Wirtschaftsordnung. Bibliographisches Institut – Taschenbuchverlag, Mannheim 1992.

Žák, M. a kol.: Základy hospodářské politiky. VŠE, Praha 1994.

Vývoj státních výdajů a hrubá vytvořená hodnota v letech 1961–1983 (v běžných cenách)

Rok	Výdaje						Hrubá vytvořená hodnota		Hrubý spol. produkt
	Státní výdaje		Územní správa		Výsledná poptávka státu				
	mld. DEM	% HSP	mld. DEM	% HSP	mld. DEM	% HSP	mld. DEM	% HSP	mld. DEM
1961	113,4	34,2	95,3	28,8	45,8	13,8	24,7	7,5	331,4
1970	264,1	39,1	196,3	29,1	106,5	15,8	62,6	9,3	675,7
1980	722,4	48,6	509,2	34,3	297,9	20,1	172,2	11,6	1 485,7
1983	816,4	48,8	570,1	34,1	334,2	20,0	194,8	11,7	1 671,6

Pramen: Institut der deutschen Wirtschaft, Sachverständigenrat 1984/5. In: Lange, E.: Marktwirtschaft. Westdeutscher Verlag, Opladen 1989, s. 257.

Státní výdaje podle jednotlivých odvětví v roce 1973

Odvětví	mil. DEM	% přírůstku
Všeobecná správa	34,46	10,3
Obrana	47,80	14,2
Bezpečnost	26,52	7,9
Školství	67,92	20,2
Zdravotnictví	101,49	30,2
Sociální zabezpečení	29,14	8,7
Bytová výstavba, výstavba měst	5,67	1,7
Dovolená/Zotavení a kultura	7,49	2,2
Zemědělství a lesnictví	2,05	0,6
Doprava, zpravodajství	9,87	2,9
Podpora ostatních hospodářských odvětví	3,25	1,0
Celkem	335,66	100,0

Pramen: Lange, E.: Marktwirtschaft. Westdeutscher Verlag, Opladen 1989, s. 258.